Førsteblad

1.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. | Fylke:

Tilleggsspørsmålnr. | Herad:

Emne: Nr 64 | Bygdelag: Bjelland

Oppskr. av: Rachel Thomassen | Gard: Oppgarden - Ågedal osv.

(adresse): Lonsmo eller St. Olavs pl. I | G.nr. Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Ja mest; men og etter far

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1 Når det gjeld varsler, så er det ikkje her godt å skilja millom vanleg overtru og serskilte dødsvarsler.
Det var serskilde ting som tydde på at ein av huslyden på garden var feig. d.v.s at dei ikkje hadde lenge att. Dei gamle brukte seia mykje seg imellom, at den eller den gjekk nok mot feigda. Det vart og eit ordtøke i bygda. „Eg trur dei er feig!" når det var noko sers som stod på, vondt eller godt, Det vart liksom brukt i utbrengs mål.
Men når det vart rammare alvår då hadde dei set eller høyrt noko som varsla, t.d. noko som skreik oppe i skogen om nettene. Eller der kom ein svart katt og sette seg på troppa tidleg om morgonen.

2 „At det skulle gis varsler til serskilte anledninger hele året igjennom," er ikkje kjennt her, men det var enkelte familier, som hadde liksom ein sers hang til å leggja merke på ymse hende. mens andre henne heldt op med det. Det var soleis ein stad der dei hadde eit tre som dei sa alltid la greinene ned, når det skulle ske noko syrgjeleg, dødsfall eller liknande på garden

13030

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Ein annan skad hadde dei den trua at når
kjella på garden brast, då var det visst at nokon
skulle vera feig i huset. Soleis var det ymse
ting, som dei rekna som eit „førebod" og då var
det alltid den eldste i famili'en, besternor, eller beste-
far som dei rekna på snart skulle fara. Dei gamle
trudde mykje på slike varsler, og det var ofte dei
trudde seg på at det snart vart reis. Dei snakka
om det og sume: „Ja eg har så fenge reisebod"
og då, kunne dei ofte seiga når ein snakka
med dei

3 Nei trolldoms kunster dreiv dei aldri med

4 Eg trur ikkje det fans nokon som verkeleg
hadde ~~nokon~~ evne til det, å sjå i framtida.
Ein annan sak var det at det var ein og
annan som kunne ha ein draum, som
gjekk i oppfylling. Dette kunne likevel ha
naturleg forklåring i dei fleste høve. Allikevel
vart det trudd slik at vedkomande var synsk
el. likn, og so rulla ballen, og den som teka
å verta omtala, som sjåar, kunne då mest
innbilda folk kva han ville, så trudde
dei det.

5 Det De spør om her, trur eg har vore heilt
ukjendt som overtru; men, det er nok så at i
den tida då dei gamle sjeldan vart vaska og sume
tid vart liggjande lenge i arenna, då veit vi jo
at det ofte utvikla seg ei mengd smådyr i
huda som likna lus. Desse kom ~~att~~ og ~~att~~
koss dei vaska sjølvsagt, når dei først elnast
timer og huda. Eg veit om skade då det var
slik; men så trur eg ikkje det fins her.

6. Jau, det har vore nokså vanleg at dei rekna
det gjekk mot slutten dersom den sjuke

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

brått tok til å eta meir en vanleg.
Han et, eller bo et mot feigda var det vanlege dei tenka seia

7 Nü det har eg ikkje høyrt nokon stad her.

8 Ikkje det heller

9 Nü dette tür eg har vore heilt ukjennt her

10 Ja, sume gjorde det, ikkje alle brydde seg om det

11 Dei som sende bod etter presten gjorde det mest alltid for å få natverden. Presten kledde seg då i full ornat, dei tende ljos som stod på eit bord attmed senga. Presten song då eit eller tvo vers, so las han innsetjingsorda frå boka og sa fekk då den døyande fyrst brød og så vin. Etter dette tala presten gjerne trøystande ord til den døyande, og for sin veg

12 Det var mange stader der det mest var uråd å få tak i presten for skuld lang veg og andre vanskar, då sende dei ofte bod til ein kristen mann eller kvinne i bygda, som den sjuke trudde på. Elles var det ingen fast regel her. Det var ulikt etter ynskje på den sjuke.

13 Det var og ulikt. Det var fleire av dei gamle, som hadde det so greidt føre seg koss dei ville ha det, men det var ingen regel

14 Det var så ymse. Dei kunne segja: Nå e ho rüst, slokna, over, flytta osv.

15 Dei hadde ikkje anna visse enn den dei søg når augo brast og dei ikkje anda meir. Difor vart alltid den døde liggjande ei veke før jordinga, for då var dei visse på at dei ikkje kunne livna til att.

16 Ja det har hendt, og dei gamle fortel det endå. Det var ein mann som låg i kista

13030

 NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

på låven. So ein dag fekk dei nokre dumpe
ljod frå utkuset. Fyrst vart alle livredde og
torde ikkje gå ut, men så heldt det på. Då
laut dei få folk med for å sjå kva det var. Då
dei fekk lokket av kista, såg mannen på dei
heilt vill i augo. Kva e det de har gjort spurde
han med svak røyst.

17. Det var alltid vanleg å lukke øinene og
munnen så snart den døde var borte.

18 Så bandt dei et tørkle rundt haka og knytte
det oppå hovudet.

19. Dei næraste grannane vart alltid varsla
fyrst, sian fekk dei bod utover i heile grenda

20. Det var helst dei som hadde vore likbedar
i vedkomande bygde, som gjorde fyrste
bodet, sian var det meir som det bydde.
Dette hadde ikkje noko med å beda til
gravøl.

21 Skulle- er ikkje rette ordet, men det var nok
mange som med håret strauk hit og kald
over ryggen og klaga over at nå kom aldri
den døde og såg til dei meir.

22 De stanset som regel klokken og rullet
ned gardinene.

23 Liket bele stellt så snart som råd, mens
kroppen enda var bevegelig, så lå det i
sengen gjerne noen timer, til de fikk ordnet
seg

24 Liket bele lagt på langbordet i stua

25 bare på et laken/sengetøy under liket

26 Det med likstrå har vore bruka om lida
når liket stend inne, før det vert jorda
Eg trur det er uvanleg lenge sian om
det i det heile har hatt noko med
sjølve strå å gjera

13030

27. Sengehalmen vart alltid boren ut etter at liket vart lagt på bordet
28 Nei det vart ikkje brendt anna enn det som var heilt ubrukande.
29. Noko anna strå enn halmen kjenner eg ikkje
30 Det kunne vekslå på 2 til 3 timar
31 Det var alltid nokon av dei eldste konone på garden
32. Nei, men dei kom sjeldan frå kledde
33 Det vart greid som liket til vanleg hadde det.
34 Dei fleste hadde skjegg i gamle dagar; men var det nokon som ikkje hadde, så trur eg det var fyrst seinare dei tok til med å barbera liket
35 Ja neglane vart klippet
36 Liket vart vasket over heile kroppen
37. Nei aldri til menneskjelækedom.
38 Det var vanleg å seia „Sveipa" om likkla-dinga
39 Det var liksjorta og liklaken
40 Sabenet var ikkje brukt om at det vart godt over den døde. Nokon hadde det i ei lengd, så det låg fyrst under og so vart lekka opp frå fotene og heilt over hovudet. Andre hadde eit under og eit ovanpå
41. Nei det var ikkje bruka som me kjenner
42 Liket vart lagt berre med sjorta og laken.
43 Det fanst dei som hadde sjorta ferdig; men mange hadde berre tøiet liggjande So sydde nokon, så snart det var slutt og døds bodet gjekk ut.

13030

6

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

44. Nei likklæne var jamt av kvitvadskåg, dyrdt bleika lerret.
45. Det hende visst men det var sjeldan
46 Nei aldri
47. Ja dei gamle konene som hadde bruka slike hus, låg og på likstrå slik
48 Det var ikkje nokon sers skilnad
49 Nei ikkje i våre bygder
50. Til kvinne blei det ofte sett på blonder, men aldri til menn.
51 Det var for ca 20 år sidan at det vart vanleg. Ein og annan hadde nok hatt det før, men berre i sersbille høve
52 Nå e det vanleg å få både kista og liktøi ferdig. Tøyet e av en slags stoff som likna krepppapir; men det kann sjølvsagt vera av ymse slag
53. Ja det vert kalla likesvøp
54. Nei det e borte no nå det, men det ha visst vore noko om det og for lenge lenge sidan.
55. Fåleg, har eg aldri høyrt; men det har alltid stade ein sers age av lik og kista.
56 Heilt ukjennt
57. Mynten har vore ukjent her
58 Kista var aldri ferdig; men material hadde dei fleste liggjande tørr og ferdig til bruk. Hövde det uventa dødsfall. fekk dei alltid låna hjå ein granne. om dei ikkje akkurat hadde ferdig sjøl
59 Nei, det vart bruka spiker, da det elles var vanleg med spiker
60 Nei Det var spikra stavar kross umme kista til å bera i
61 Det var alltid en snekkar i nærleiken som kunne greida med det, dersom ingen i huset kunne.

13030

62 Ja kista va alltid svart. Dei straük ho over med svart måling som dei laga av olje og kimrök.

63. Når dei akkurat begynte e ikkje godt å sia - men det vart nokså vanleg for ca 40-50 år sian

64. Nei, ikkje i mi tid.

65 Dei nytta höylespon

66 Den bli fyllt med höyel spon den og

67 Nå kjöper alle kista ferdig og eg har aldri sett anna enn kvit kiske.

68 Nei den döde fekk ikkje med seg noko i kista. Det fins overleveringar om folk som hadde skilt seg ting dei ville ha med, og som det sinare synte seg var pengar dei ville smugla med seg på den måten.

69 Nei aldrig noko slikt.

70. Eit kors var rimt bir skoren eller måla på kistelaket

71. Lunpjö e ikkje kjennt.

72 Ikkje planter mot insekter heller

73. Nei det syngde dei for ved kyrkja når dei kasta jord på liket.

74. Ja, heile garden fekk bod om det, og dei kom so saut det var råd. Dei song då salmer og heldt andakt rund båra. Dei sa at dei skulle leggja i kista.

75 Nei det var aldri beværtning ved kistelegg

77 Det vart ikkje gjort noko sers i romet der kista sto. På landet stod kista mest alltid på låven. Hende det ho stod i eine stova, drog dei kverre ned gardinene.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

79 ~~78~~ Barsal ell barbykke e ukjent
81. Det var alltid brukt å hakke granbar smått og strå det ute på tunet og et stykke bortover veien på huset men ikke på lovebrua
82 Ja det var vanlig
83 Lokket ble bare lagt løst på mens kista stod på låven; men de la også en duk omlag som et lommetørkle over ansiktet.
85 Der var ikke nove særskilt navn på den
86 Ja, dersom de kom langveis, ellers ikke
87 Nei det er ikke gravkapell
Sorg
89. Ja det var alltid eit visst ålvår i andleta på garden når ein låg lik. Bråk var heller ikkje å høyra. Det va, i ålvors stemning all igjennom
90 Det vart som regel so stor fore tening til dei store graväla, at heile lia gjekk med til det.
91 Sörgeklea synte seg helst på sjyteleda. Dei skulle brukast ut år til vanleg
92 Å gå på dans elle i bryllup passa seg ikkje elles var det litt ymse med det
93 Sörgedrakka var svart i alle böve, det va ikkje anna skilnad
94 Ei enke var det sjölvsagt sers viktig for å halda seg til svart.
95 Nei, tvertom.
96 Nei det har eg aldri høyrt tale om
97. Det einaste rådet dei kjende var å dröyra sorga med öl og dram. Sjölvsagt var det mange som fekk trøyst gjenom kirda ord

13030

og vissa om at den døde var faren vel.

98 Aldri på søndag; men dei fleste ville ha det på laurdag dersom det kunne bryggjast til då.

99. Dei segjer rett og slett begravelse nå, før kalla dei likferd

100 Ja kista blei sett, anten inn i gonga elle utanfor hovud døra. Det vart so sungen og tala, sume tider av ein og sume tider av fleire, som ynskjer å få sagt noko om den døde til dei syrgjande.

101 Lokket vart teken av på låven, så kvar som vil kann få sjå liket, men så vert lokket lagt på att og kransar, dersom dei skal ha det vert og lagt på i låven.

102 Ikkje åkla.

103 Ljosa vart sett på kista. Det va vanleg

104 tvo ljos til alle

105 Dei slokke ljosa og tok dei bort

106 ——

107 Ljosa vart teken inn og gøymd elle og vart

108 dei bruka på bordet til hulds maten

109 Nei det vart ikkje brukt her

110 Heilt ukjennt.

112 Også med gråbekanor

113. Ja, de brukte alltid de samme salmene, og det alvåret som preget stundet satte også et særskilt preg på disse salmene, siden ble de sunget sjelden også utenom likferds dagene

114 Ja, når det ikke er altfor langt borte, så kommer presten

115 Det er ikke mer enn ca 20 år siden det ble alminnelig.

116. Det var aktuelt da som nå, bare det at

13030

presten ikke var der.

117. Ja, det var alltid sendt rundt ålskål før de drog med liket.

118 Heimebryggja ål var den alminnelige drikk og blei sendt rundt i en stor bolle eller ei stor tineskål med sjelsing i.

119 Det var fire av dei næraste i slekta og tvo av grannane, eller som det passa best.

120 Husfolket skulle vera fri for det

121. Nå er det på same måten

122 Det skulle keyrast med fakenden først.

123 Nei

124 Dette kjenner ingen her til.

125 Ja

126 Ikkje utan det var truvande for å få ho inn på kjøyredoningen

127 Nei

128 Ja, dei fylgde med gjenom garden, sian vinka dei etter fylgje so lenge dei såg det

129 Var det lange vegar og kaldt, var det gjerne berre mennene som drog med; men var det

130 fjuroer, so drog alle dei som kunne få plass i kjøyredoningane med.

131. Nei det var alltid meir storfellt når det var mange heskar i fylgje.

132 Veien var pyntet et stykke fra huset Ikke noe annet

133 Nei det er ikkje kjendt.

134 Ja. Det har vore bruka so lenge det har vore flagg i bygda ca 40 år

135 Alle i bygda som har flagg

136 Nei ikkje før dei tok dei ned om kvelden

139 Før song dei forbi garden; men nå er det slutt

140 Dei brukar å vinka til likfølget som alltid

13030

kögre seint forbi gardane
141-42 Ukjendt
143 Liten i våre bygder.
145 Dei sekke kista på reiselsjene eller skuttlsjene
146 Dei bruka vanleg gardshesten
147 Nei —
148 Ja så langsomt som råd serleg når ein forbi gardane
149 Til vanleg var hestane reint ville for å koma heim over, så det vart mest kappkögring
150 Det var husbonden eller ein nær skyld.
151 Han gjekk med sia; men når det var snøl lang veg sette han seg framme på lsjena
152 Nei saugaren sat på med kögrar av 2 når dei kögrde i småbad, elles gjekk han føre båra
153 Det har ikkje vore anna frakting her før enn med hesbar. Rett nok vel det forbalt at dei sende kista med liket utføre ei bratt sklie, så dei mest ikkje fann ho att. men det e vel ikkje så reint visst at det var rett slik.
154. Nei det var ikkje vanleg. det einaste dei såg etter var korleis dei såg ut etter dei var døde.
155. Dei trudde at slike som døde på sin post hadde sers rett til sala, og det var ofte ein kögrde sagt. Han, - Ho døgde rettleg på sin post. Noko sers for banseng trur eg ikkje det var.
På kjörkjegarden
156. Dei same som bar kista ut. Dei sekke ho ikkje ned før dei kom fram til grava
157. Nei ikkje her
159 Dei same

13030

12

160 Nei
161. Ja, presten kom når dei skausa utanfor kyrkjegrinda. So gjekk han føre gjenom døra
162 Kista vart boren rett til grava
163 Nei ikkje, utan det var noko reint uvanleg
164. Ja songaren song på dei gjekk gjenom kyrkjeporten til dei var ved grava.
165 Nei.
166 Nei; men det vart ringt når dei sag fylgjet kom i nokon ben av kyrkjegarden Så laut presten gjera seg ferdig og koma.
167. For ca 40 år sidan
168 Han vert berre kalla gravaren
169. Mennene som var med gjorde det men var det hardt og klake måtte dei sykja føre det på forband
170. Ja, det var nokon og venn som kasta på.
171. Nei då grov dei berre på.
172. Ja, det ha nok vore så ymist, men at det i kumm og gumm & kokna i at dei skulle festast til jorda, så dei ikkje gjekk heim att, det kan og for visst. Nå legg dei sjølvsagt noko ana i det
173. Ja nettop denne skauren & så typisk. Og måtte vera op. så jorda til presten kunne koma ned på loket, elles var det inga hjelp i det.
174. Til vanleg var det sett ein trekross på med namn. Var det rikfolk kunne det hava dei fekk eit kors av jern o. l.
175 Ja, det & nå serleg jol og høg sumar dagar når det kjem mykje folk og ser til gravene

13030

Serlige tilfelle

176. Ja i dei fleste höve, det hende visst at dei song andre salmar, og talen vart anleis
177 Nei ingen skilnad
178 Nei.
179 Dr var ikkje nokon sers stad til slike
180. Ingen serstad
181. Dei vart gravlagd på kyrkjegarden

Gravöl

182. Likferd elle begravelse
183. Det var gjerne den same som skulle vera leonde.
184. Heile grenda vart beden
185. Nei om det var det ikkje nokon fast regel
186. Det vart vel litt skilnad på sjölve mannens adferd i det heile; men høgtidsamt måtte det helst vera.
187 Nei det var aldri så høgtidsamt at det fekk nokon reglebradisjon
188. Var det langvegs, så fekk han mat, ikkje elles
189. Vel det vart alltid gjort nummleg.
190. Ja det var så ymse. Det kunne vara fra tvo til fire dagar
191. Det var fem faste måltider, og så fekk dei med seg kyrkjemat som dei sa.
192 Nei
193 Nei dette er ukjent
194. Nei hålt fri var dei nok ikkje; men dei kom alltid på garden og hjalp til

13030

både med vasking, baking og matlaging

195. Ja all arbeid stod stille den dagen

196. Mange hadde sending med seg, og beste gardene sende mjølka til syrgjehuset eit par dagar før, etter avtale

197. Sendinga kom alltid så skiftevis som råd

198. Nei dette er ikkje kjendt.

199. Nei

200. Det var ingen tale om det. Kvar tok med som han hadde råd og hjarte til.

201. Ja, det fyrste som det vart slutt på var kveldsmaten, den fekk ein sjeldan før over midnatt og folk var så trøytte at dei tok seg ein liten blund i all stillheit. Borna låg jamt i sengene og sov. Sidan gjekk dei over til å bruka berre tvo dagar. Slik at det var berre skyldingar og næraste venn som kom att andre dagen. Dei fekk då middag og kaffi, og så var det slutt. No har det vorte til at er det langt veg til kyrkja får dei mat før dei fer. Middag når dei kjem att, og so kaffi litt seinare det er heile gravølet. Sume har endå forenkla det til eit kaffimål føre og etter jordinga.

202. Då det vart slutt med ølet, vart det slutt med drikkinga

203. Nei det var likt både til brudlaupet og likferda

204. Ja, det er mest slutt med sending, det fins sume slektningar som ber med seg smør, kaker o.l.

205. Ja, det er ikkje so svært lenge sidan so omlag 60 år

206 Ja lage kranse, av grønt og laga papirblomar dersom det ikkje var sumar.

207 Ikkje utan påskrift. Det har vore bruka i nokre år. Omlag 20

208. Ja der går alltid nokon med med i graven

13030

men dei heng fast i buska og fylgjer med av den grunn

209. Dei vert lagt ned sia av grava, so legg gravaren dei på når grava er lagt att.

210. Nei alkohol hev eg aldri vert bruka, det er enten berre koffi og smørbrød før og etter eller og. Fisk kjøt suppe til middag og koffi etterpå

211. Det er nokre, som ikkje har plass, heimen eller rommet er avleden, som tingar mat til heile selskapen i nærleiken av graoplassen

212. Det er på vare-bautar umlag 25 år sian

Rachel Thomassen